

Natalia Andrzejewska

Dwóch Wojowników

O konserwacji dzieł sztuki z Kolekcji Galerii Studio

- Kruszy się, rozwarstwa i dziwnie skrzypi.
- Trzeba będzie ustabilizować plecy.
- A czujesz ten zapach? Guma?
- Może kauczuk? Uważaj! Bo to zaraz odpadnie...
- Patrz teraz! Świeci w ultrafiolecie!

Pierwsze spotkanie konserwatorów z dziełem sztuki współczesnego artysty brzmi czasem jak rozmowa specjalistów w laboratorium chemicznym/kuchni/warsztacie samochodowym/przychodni... i najczęściej wymaga wiedzy i doświadczenia nie tylko z tych dziedzin, ale też z wielu innych. Uzupełnia wysoko specjalistyczną wiedzę nabywaną w toku studiów tradycyjnej konserwacji i restauracji dzieł sztuki. Jednym z moich ulubionych określeń dobrego konserwatora dzieł sztuki stosowanym przez zaprzyjaźnioną konserwatorkę, jest „Pomysłowy Dobromir”. To postać z dobranocki z lat 70. XX wieku. W każdym odcinku Dobromir starał się wynaleźć narzędzie, które pozwoli uprościć wykonywanie wybranej kłopotliwej czynności. W chwilach sukcesu wykrzykiwał „Eureka!”.

Należący do kolekcji Galerii Studio cykl złożony z dwóch prac o tytułach *Wojownik* i *Wojownik II* z 1973 roku, których autorem jest Feliks Podsiadły, oddaliśmy w ręce studentów Pracowni Ochrony i Konserwacji Sztuki Współczesnej i Nowoczesnej NOVUM na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych. Mocno zniszczone trójwymiarowe prace o charakterze reliefów zbudowane z różnorodnych, nietypowych materiałów wydawały się ciekawymi obiektami do badań i praktyk studenckich. Studenci pod kierunkiem profesor Iwony Szmelter i doktor Anny Kowalik wykonali imponującą pracę, przywracając obiekty Feliksa Podsiadłego do stanu pozwalającego na ponowną ekspozycję. Zuzanna Sobońska w ramach pracy seminaryjnej zrekonstruowała kontekst ich powstania i losy samego artysty, przeprowadzając z nim wywiad. Powstała

wielowymiarowa, szczegółowa dokumentacja procesu konserwatorskiego, odpowiadająca obecnym standardom opieki konserwatorskiej nad dziełami sztuki.

Płótno, tkanina, drewno, gumowe rurki i linki, wypełnienie z pianki poliuretanowej, gesso i przemysłowe farby: błękit i zieleń ftalocyjaninowa, żółcień hansa, biel tytanowa, a także żywica akrylowa i fenolowo-aldehydowa, kauczuk syntetyczny i żywica ketonowa składają się na całość złożonej struktury technologicznej tych obiektów. Pokazują też doskonale, z jakimi wyzwaniem mierzą się osoby zajmujące się konserwacją sztuki współczesnej.

Uczelniany zespół specjalistów z Zakładu Badań Specjalistycznych i Technik

Dokumentacyjnych przystąpił do identyfikacji użytych przez artystę materiałów i wykonał serię badań mikrochemicznych wzbogaconych analizami instrumentalnymi. Badania obejmowały analizę przekrojów stratygraficznych, analizę pigmentów i barwników metodą spektroskopii ramanowskiej, identyfikację składu pierwiastkowego metodą SEM-EDS, a także analizę w podczerwieni (FTIR) spoiw organicznych. Na podstawie badań przygotowano program prac konserwatorskich, których celem było przywrócenie pełnej wartości ekspozycyjnej pracom Podsiadłego. Płótna były zdeformowane pod wpływem ciężaru umieszczonej na ich powierzchni asamblażowej przestrzennej kompozycji i przechowywane w szkodliwej dla nich pozycji leżącej. Farba i zaprawa były miejscami wykruszone.

W pierwszej kolejności oczyszczono prace zarówno od strony lica, jak i odwrocia. Odspojone od podłoża fragmenty przyklejono miejscowo, a następnie skonsolidowano równomiernie wszystkie warstwy technologiczne obiektu. Dzięki tym zabiegom wzmocniła się i ustabilizowała struktura podłoża obu asamblaży. Sporo ważąca przestrzenna konstrukcja/aplikacja przymocowana bezpośrednio do płótna powodowała jego zapadanie. Żeby temu zapobiec, wykonano wzmocnienie z dociętej na wymiar tektury bezkwasowej i pianki poliuretanowej. Wykruszenia warstwy malarskiej uzupełniono akrylowym kitem, a następnie wykonano retusz naśladowczy farbami żywicznymi; całość zabezpieczono werniksem na bazie żywicy keton N.

Ostatnią, bardzo ważną częścią prac konserwatorskich było opracowanie programu opieki profilaktycznej i zaleceń dla użytkownika. To instrukcja obsługi bezpiecznego obchodzenia się z dziełem sztuki: od precyzyjnie określonych warunków mikroklimatycznych (temperatury i wilgotności) podczas przechowywania dzieła, przez sposób prawidłowego zapakowania na czas transportu, aż po instrukcję montażu w przestrzeni galerii. Taki

dokument zawsze wieńczy bezcenna wskazówka: „Wszelkie niepożądane zmiany należy zgłosić konserwatorowi”.

Feliks Podsiadły urodził się 1936 roku w Drocourt we Francji. Do Polski przyjechał z rodziną w pierwszych powojennych latach i osiedlił w okolicach Wałbrzycha. W 1962 roku ukończył Akademię Sztuk Pięknych, wówczas Państwową Wyższą Szkołę Sztuk Pięknych, we Wrocławiu i został asystentem w Pracowni Malarstwa i Rysunku. Od Konsulatu Generalnego Republiki Francuskiej w Krakowie otrzymał wówczas zaskakującą propozycję wyjazdu do Gwinei w Afryce Zachodniej i podjęcia pracy w Instytucie Sztuk Pięknych w Konakry (l'Institut des Beaux-Arts de Conakry). Pracował tam przez cztery lata. *Wojownik* i *Wojownik II* powstały pod wpływem pobytu artysty w Gwinei, gdzie zainspirował się rzeźbą i maskami afrykańskimi. Te informacje uzyskane od samego artysty podczas wywiadu, przeprowadzonego przez Zuzannę Sobońską i dr Annę Kowalik – nigdzie dotąd nie publikowane – pozwoliły rzucić nowe światło na źródła inspiracji i kontekst powstania *Wojowników*.

Ze względu na ogromną różnorodność dzieł sztuki współczesnej, każde z nich należy traktować indywidualnie, zarówno w ochronie jego warstwy materialnej (technologicznej), jak i niematerialnej (intelektualnej, w rozumieniu zachowania koncepcji, kontekstu i ekspresji artystycznej). Osoby odpowiedzialne za dobrostan i przetrwanie dzieł sztuki, tacy jak inwentaryzatorzy, kuratorzy, konserwatorzy czy osoby kierujące instytucjami kultury, mają obowiązek przestrzegania szeregu reguł tzw. dobrych praktyk wypracowanych przez międzynarodowe gremia specjalistów. Jedną z ważniejszych rekomendacji jest przeprowadzanie profesjonalnego wywiadu konserwatorskiego z artystą. Jest to zwykle nieocenione źródło wiedzy o treści dzieła, zastosowanych materiałach i ich znaczeniu, a także o warunkach koniecznych do prawidłowego eksponowania pracy w przyszłości. Autorskie wskazówki dotyczące np. zgody (lub jej braku) na wymianę elementów pracy, tworzenia kopii ekspozycyjnej czy rekonstrukcji decydują o podjęciu dobrych decyzji dotyczących opieki nad dziełem. Wywiad z artystą jest jednym z etapów budowania dokumentacji dzieła sztuki. Konieczne jest zebranie szeregu danych takich, jak: dane inwentaryzacyjne, opis merytoryczny, dane techniczne, raport stanu zachowania, program opieki i profilaktyki konserwatorskiej czyli sposób przechowywania, opakowania i transportu, a także warunki przyszłej ekspozycji dzieła.

Dawniej, mówiąc o wartości dzieła sztuki, odnoszono się przede wszystkim do doskonałości warsztatu artysty. Jakość oznaczała zazwyczaj trwałość dzieła i jego odporność na upływ czasu. Dziś opisując pracę artysty posługujemy się innymi kategoriami. Doceniamy koncepcję artystyczną, treści intelektualne i kontekst powstania pracy. To, z czego dzieło jest zbudowane i w jaki sposób, ma charakter – choć wciąż ważny – ale jednak drugorzędny. W obszarze sztuki współczesnej w dziełach o charakterze konceptualnym i neoawangardowym bywa to konglomerat różnych, nieoczywistych substancji, które są nieprzewidywalne w procesie starzenia.

Obecność nowych technologii i coraz szersze stosowanie sztucznej inteligencji (AI) podważa niepodważalną dotąd wartość twórczej kreatywności człowieka (np. Midjourney – generator obrazów, tworzący grafiki na podstawie komendy słownej o, wydaje się dziś, nieograniczonych możliwościach doskonalenia). Artystyczny eksperyment trwa, pozostawiając daleko w tyle wartość oryginalnej materii i jej trwałość, a nawet autorstwo.

Zawód konserwatora dzieł sztuki to fascynująca podróż przez zmieniający się na naszych oczach świat artystów. Droga ta wymaga ciągłego aktualizowania wiedzy zarówno o świecie sztuki, jak i o najnowszych osiągnięciach świata nauki i techniki. Nie ma mowy o rutynie.